

Άλκης Ρήγος

(Γραμματέας της Οργανωτικής Επιτροπής του Συνεδρίου)

ΣΥΝΟΨΗ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Πριν επιχειρήσω, από τη μεριά της Οργανωτικής Επιτροπής, να συνοψίσω τις εργασίες του συνεδρίου για τον Καφαντάρη και την εποχή του, ή, ορθότερα, να ανακεφαλαιώσω τα όσα ειπώθηκαν σ' αυτό το τριήμερο, επιτρέψτε μου να σταθώ στην προσπάθεια που έχουμε αρχίσει ως τμήμα Πολιτικής Επιστήμης για τη μελέτη της ελληνικής πολιτικής ζωής. Προσπάθεια στην οποία εντάσσεται και αυτό το συνέδριο, όπως και το συνέδριο για τον Αλέξανδρο Παπαναστασίου, που διοργανώσαμε τον Δεκέμβριο του 1986 στην Πάντειο. Με μία όμως διαφορά μεταξύ τους —διαφορά πάρα πολύ σημαντική— ότι αυτό διοργανώθηκε σε άμεση επαφή με τον κατεχοχήν χώρο μέσα στον οποίο έδρασε ο Καφαντάρης, επαφή η οποία δεν αφορά μόνο την αίθουσα και τις συμμετοχές στη συζήτηση αλλά και όλο τον ευρυτανικό περίγυρο, που μας δίνει το χρώμα μέσα στο οποίο γεννήθηκε κι ανδρώθηκε αυτή η πολιτική προσωπικότητα που προσπαθήσαμε να προσεγγίσουμε. Επίσης επιτρέψτε μου, πριν προχωρήσω στην ανακεφαλαιώση των εργασιών του συνεδρίου μας, να ζητήσω συγνώμη για τυχόν παραλείψεις, που βέβαια δεν προκύπτουν από πρόθεση αλλά από έλλειψη τήρησης γραπτών πρακτικών στη διάρκεια του συνεδρίου.

Μέσα λοιπόν σ' αυτό το τριήμερο, με δώδεκα εισηγήσεις συναδέλφων όλων των βαθμίδων επιστημονικής ολοκλήρωσης, από τελειόφοιτο φοιτητή μέχρι πρωτοβάθμιο καθηγητή, με τον καθένα να κρίνεται εδώ ελεύθερα, επί της ουσίας αυτών που είπε και όχι με βάση τον ακαδημαϊκό τίτλο που κατέχει, προσπαθήσαμε να διερευνήσουμε μια προσωπικότητα πολιτική μέσα στο χώρο

και το χρόνο. Παράλληλα, ουσιαστικές παρεμβάσεις που έγιναν στην αίθουσα, παρεμβάσεις που αγκάλιασαν και τις θεωρούμενες πολλές φορές ως τοπικές εκδηλώσεις των επισήμων —δεν ήταν καθόλου τυπική η εκδήλωση του υφυπουργού κ. Τσιγαρίδα ούτε της νομάρχου κ. Κανελλοπούλου, ήταν ουσιαστικές συμβολές στη σκέψη— μας επέτρεψαν μια πληρέστερη προσέγγιση του Καφαντάρη και της εποχής του. Ενώ παράλληλα, μέσα από τη ζωντάνια του διαλόγου, ήταν αναπόφευκτο το γεγονός να τεθούν και μια σειρά ευρύτερα προβλήματα της νεοελληνικής πολιτικής: από τις πελατειακές σχέσεις, το χαρακτήρα και τη σημασία τους, μέχρι το βαθύτερο νόημα του στρατιωτικού κινήματος του 1909, τις πολιτικές απέναντι στις εθνικές μειονότητες και μια σειρά ακόμη ζητήματα, όπως το αγροτικό κίνημα, η δομή και η εξέλιξη της κτηνοτροφικής ζωής κ.ά., ζητήματα που τέθηκαν εμπλουτίζοντας την προβληματική μας, χωρίς βέβαια να είναι αυτό το συνέδριο ο χώρος μιας εξαντλητικής και σφαιρικής θεώρησης και μελέτης τους. Ταυτόχρονα προέκυψαν μια σειρά ανάγκες — ήδη κάποιες έχουν επισημανθεί από τις παρατηρήσεις που προκλήθηκαν αμέσως πριν— μιας ευρύτερης αναζήτησης και ταξινόμησης του αρχειακού υλικού του Καφαντάρη, των κοινοβουλευτικών του αγορεύσεων, των λόγων και των άρθρων του, της έρευνας αυτού που ήδη υπάρχει, της πολιτικής του αλληλογραφίας, των 4.000 δηλαδή τόμων της βιβλιοθήκης του, που βρίσκονται αναξιοποίητοι στη Βουλή, καθώς και κάποιων ευρύτερων μελετών της κοινωνικής στρωμάτωσης και του τρόπου που διαπλέκεται στον ευρυτανικό χώρο μέσα από τις μετεξελίξεις και τη σταδιακή φθορά της μεγάλης οικογένειας του τσελιγκάτου, καθώς και όσα νέα άλλα αναδείχτηκαν μέσα από τη ζωντάνια της συζήτησης αυτό το τριήμερο. Ζωντάνια για την οποία οφείλουμε ευχαριστίες ιδιαίτερα στον κ. Γκιόλια, καθώς και σ' όσους άλλους βοήθησαν με παρεμβάσεις από την αίθουσα στη διάρκεια των εργασιών μας.

Αναλυτικότερα τώρα στις καθαυτό ειδήσεις του συνεδρίου: Αρχίσαμε με μια προσπάθεια του υποφαινομένου να δοθεί ένα

περίγραμμα των εξελίξεων και δυναμικών του όλου κοινωνικού σχηματισμού, των κοινωνικών και οικονομικών δεδομένων του και του τρόπου που αυτά συμπλέκονται με το ιδεολογικό και πολιτικό επίπεδο. Φιλοδοξία της —σε ποιο βαθμό βέβαια το κατόρθωσε είναι ένα άλλο θέμα, που αφήνεται στην κρίση της— να δώσει ένα γενικό πλαίσιο αναφοράς μέσα στο οποίο να εντάσσεται λειτουργικά η προσωπικότητα του ευρυτάνα αυτού πολιτικού και να ιχνηλατούνται οι παράγοντες που προσδιόρισαν την ιδιαιτερότητα της στάσης του στη νεοελληνική πολιτική σκηνή.

Σ' αυτή την κατεύθυνση του γενικού πλαισίου εντάσσεται και η εμπειριστατωμένη εισήγηση του συνάδελφου Κλεομένη Κουτσούκη, ο οποίος έδωσε ανάγλυφα νομίζω τις διαστάσεις και την εξέλιξη της προσωπικότητας του Καφαντάρη μέσα από μια βεμπεριανή ανάλυση ενός ιδεατού τύπου μιας διαμορφωμένης πολιτικής φυσιογνωμίας, που ακολουθεί ένα σαφές και σταθερό πρότυπο συμπεριφοράς, γεγονός τόσο σπάνιο για έλληνα αστό πολιτικό. Μετά από αυτό το γενικότερο πλαίσιο, που οριοθετήσε και τα όρια και τις φιλοδοξίες μας, ακολούθησαν λίγο ή πολύ πιο διακεκριμένες χρονικά εισηγήσεις, που προσέγγισαν ιδιαίτερες πλευρές και συνιστώσες του Γ. Καφαντάρη.

Με χρονολογικά πρώτη την εισήγηση της συναδέλφου Ρένας Σταυρίδη-Πατρικίου, η οποία μέσα από την προσέγγιση της δυναμικής αλλά και των πολιτικών διαστάσεων και των ιδεολογικών συνεπειών του γλωσσικού ζητήματος μας έδωσε αδρά την κοινωνική γεωγραφία των πολιτικών μορφωμάτων της πρώτης δεκαετίας του αιώνα μας —μέσα στα οποία πρωτοεμφανίζεται πολιτικά ο Καφαντάρης— τις αναζητήσεις, τις ελπίδες αλλά και τις φοβίες που διατρέχουν τους εκφραστές τους, προσδιορίζοντας επαγωγικά την απαρχή της πολιτικής του σταδιοδρομίας και την πρωτοποριακά μοναδική και ξεκάθαρη θέση που είχε για το γλωσσικό ζήτημα πριν από το 1909.

Και από την απαρχή της πολιτικής του σταδιοδρομίας περάσαμε σε εισηγήσεις που αφορούσαν την τελευταία περίοδο της ζωής του. Με τη λεπτομερή και αυστηρά ντοκουμενταρισμένη

— με βάση κυρίως αλλά όχι μόνο τα βρετανικά αρχεία— ανάλυση του συνάδελφου Γιάννη Γιανουλόπουλου για την τελευταία δεκαετία της ζωής του Καφαντάρη, μια δεκαετία με γοργές και βίαιες ανακατατάξεις, που ανέδειξε μια σειρά προβλήματα, καθώς και την ιδιαίτερη προσπάθεια που επιχειρεί στο τέλος της ο Καφαντάρης να σταθεί ανάμεσα στις αντιμαχόμενες μερίδες του επερχόμενου πολέμου και να προσπαθήσει να τον αποτρέψει.

Σ' αυτή την τελευταία προσπάθεια εθνικής συμφιλίωσης που επιχειρεί ο Καφαντάρης έχω την αίσθηση ότι εντάσσεται και το κεντρικό θέμα της παρέμβασης του καθηγητή Κυριαζή-Γουβέλη, που επικεντρώθηκε στη στάση του Καφαντάρη στη σύσκεψη όλης της πολιτικής ηγεσίας και των Βρετανών το 1944, όπως επίσης και σε μια ευρύτερη ανίχνευση της πολιτικής του προσωπικότητας και των βαθύτερων συνταγματικών και θεσμικών του θέσεων.

Ακολούθησε η ανάλυση του Σωτήρη Καραγιάννη για την τελευταία πολιτική πράξη του αρχηγού του Προοδευτικού Κόμματος, την αποχή του από τις πρώτες μετά τον πόλεμο εκλογές, τις εκλογές του 1946. Ανάλυση που επέτρεψε στον συνάδελφο μια ευρύτερη διεισδυτική προβληματική γύρω από τη συγκρότηση και το ιδεολογικό στίγμα του κεντρώου χώρου στα πρώτα μετακατοχικά χρόνια μέσα από τις μετεξελίξεις που υφίστανται ο φιλελεύθερος πολιτικός κόσμος και τα βενιζελογενή του πολιτικά μορφώματα.

Το μεγαλύτερο μέρος των εισηγήσεων αφορούσε κυρίως πτυχές της μεταπολεμικής περιόδου, πράγμα φυσικό άλλωστε, μια που σ' αυτή την περίοδο πρωταγωνιστικό ρόλο έπαιξε ο ευρυτάνας πολιτικός.

Από τη συμβολή του Γεώργιου Καφαντάρη στη διαμόρφωση των πολιτειακών θεσμών, μέσα από τη λεπτομερή ανάλυση που μας έδωσε η συνάδελφος Ισμήνη Κριάρη-Κατράνη των θέσεων του για τη διαμόρφωση των πολιτειακών ζητημάτων, των αγώνων του για την κατοχύρωση των ελευθεριών και την εδραίωση της αστικής δημοκρατικής διαχείρισης, καθώς και

των θέσεών του για την οργάνωση και τις προοπτικές της Βαλκανικής Συνεργασίας· θέσεις με τις οποίες ασχολήθηκε επίσης ιδιαίτερα και η εισήγηση της κυρίας Μίχα-Σπυρέλλη, η οποία μέσα από τις ανέκδοτες μέχρι σήμερα σημειώσεις του Καφαντάρη —που παρουσιάστηκαν για πρώτη φορά σ' αυτό το Συνέδριο— μας οδήγησε και παραστατικά στην παρακολούθηση των βασικών του αρχών για την εξωτερική πολιτική, ιδιαίτερα στον βαλκανικό χώρο. Αρχών που, όπως βγαίνει από τις λεπτομερείς σημειώσεις του, απορρέει από την ιστορική του γνώση για τους λαούς της Βαλκανικής, τα προβλήματα των μειονοτήτων και των ανταγωνισμών ανάμεσά τους. Σημειώσεις που μας επιτρέπουν να παρακολουθήσουμε παράλληλα τις σκέψεις του για τις ελληνικές διεκδικήσεις από τη Συνθήκη των Παρισίων και εδώ, καθώς και τις γενικότερες αντιλήψεις του, που αναδεικνύουν ένα ευρύτερο και βαθύτερο πλαίσιο μελετών αυτού του εκσυγχρονιστή αστού πολιτικού.

Η εισήγηση του συνάδελφου Θάνου Βερέμη —που δυστυχώς δεν μπόρεσε να είναι και ο ίδιος μαζί μας στο Καρπενήσι— έθεσε τα βασικά προβλήματα των σχέσεων του αστικού πολιτικού κόσμου με τα δυναμικά στρατιωτικά στοιχεία της περιόδου του Μεσοπολέμου, αναδεικνύοντας με λεπτομερειακά στοιχεία τη ριζικά διάφορη στάση του Καφαντάρη, του μόνου που πεισματικά αρνήθηκε κάθε εμπλοκή των στρατιωτικών στην πολιτική της μεσοπολεμικής Δημοκρατίας.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα ήταν επίσης η εισήγηση του μεταπτυχιακού μας φοιτητή Σωτήρη Ριζά για την προσέγγιση των λόγων και των αιτίων που οδήγησαν τόσο στην πρόταση για υποψηφιότητα ως προέδρου της Δημοκρατίας του Καφαντάρη από τον Βενιζέλο όσο και στην τελική άρνηση αυτής της υποψηφιότητας πάλι από τον ίδιο τον Βενιζέλο, μετά την περήφανη στάση του Καφαντάρη και την αρνητική επίδραση του στενού βενιζελικού περιβάλλοντος σε συνάρτηση με τις ευρύτερες προσπάθειες των βενιζελογενών πολιτικών να κατορθώσουν να ξε-

περάσουν το καταπιεστικό πολιτικό βάρος που η προσωπικότητα του Βενιζέλου ασκούσε πάνω τους.

Ο συνάδελφος Κωστής προχώρησε στη συνέχεια στην προσέγγιση των πολιτικών όψεων του οικονομικού εκσυγχρονισμού της μεσοπολεμικής μας περιόδου, και ιδιαίτερα στην προσπάθεια που καταβάλλει ο Καφαντάρης ως υπουργός Οικονομικών της Οικουμενικής Κυβέρνησης για τον έλεγχο του τραπεζικού συστήματος και, μέσα από αυτόν, για τη νομισματική σταθεροποίηση του 1928, την άμεση εμπλοκή των Μεγάλων Δυνάμεων ή των δυνάμεων εξάρτησης στην ελληνική οικονομία, άρα και στην πολιτική, καθώς και την ανικανότητα των αστών πολιτικών διαχειριστών να δουν μια ομαλή λειτουργία της αγοράς με τη βιομηχανία ως κεντρικό μοχλό ανάπτυξης της οικονομίας μας.

Η εισήγηση της συναδέλφου Καίτης Αρώνη - Τσίχλη λεπτομερειακά ανέλυσε τη συμβολή του Καφαντάρη στην επιβολή της αγροτικής μεταρρύθμισης, τη δημιουργία αγροτικών συνεταιρισμών, την προσπάθεια λειτουργίας αγροτικής πίστης και, τέλος, την ενίσχυση —ορθότερα την ύπαρξη— μιας απαρχής συστηματικής παροχής αγροτικής παιδείας τόσο στο επίπεδο της μέσης όσο και της ανώτατης εκπαίδευσης

Η εισήγηση των συναδέλφων φοιτητών μας Γιωργιάς Μπεκριδάκη και Θανάση Γκιούρα μας έφερε θα έλεγα σε μια επικαιρότητα των ημερών, αναφερόμενη σε ένα ειδικό μα συνεχώς ανοικτό θέμα, τις οικονομικές διεκδικήσεις και τις μορφές συνδικαλιστικής οργάνωσης των δημόσιων υπαλλήλων. Με μια —θα μου επιτρέψετε την έκφραση— ενάργεια και επιστημονική πληρότητα κατόρθωσαν να μας δώσουν, μέσα από πολιτικές πράξεις και κοινοβουλευτικές αγορεύσεις, τόσο τα όρια του αστικού πολιτικού κόσμου συνολικά όσο και του προοδευτικού Καφαντάρη ειδικά. Όρια που οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι, όταν αφορούν προσπάθειες έκφρασης της ίδιας της κοινωνίας και της συνδικαλιστικής οργάνωσης των εργαζομένων, είναι πάρα πολύ ασφυκτικά, θα έλεγα καθαρά και ανοικτά αυταρχικά.

Το γεγονός εξηγήθηκε πάρα πολλές φορές και μέσα από

εκδηλώσεις και μέσα από παρεμβάσεις, και αφορά κυρίως τις φοβίες που έχει η νεαρή αστική τάξη, που προσπαθεί εκείνη την περίοδο να διαμορφωθεί μέσα στα περιορισμένα όρια του νεοελληνικού μεσοπολεμικού κράτους.

Με το τέλος των εισηγήσεων που περιγραφικά προσπάθησα να ανακεφαλαιώσω, θα ήθελα, απο τη μεριά της Οργανωτικής Επιτροπής του συνεδρίου, να πω ότι έχουμε πλήρη γνώση των κενών που αφήσαμε στη μελέτη του Γεώργιου Καφαντάρη. Τόσο του μεγάλου κενού των σχέσεων του με τον Βενιζέλο, τον βενιζελισμό, αλλά και ευρύτερα τον φιλελευθερισμό ως ιδεολογικό και πολιτικό κίνημα. Του κενού μελέτης της εκλογικής γεωγραφίας του καφανταρικού πολιτικού κόμματος σ' όλη την περίοδο παρουσίας του· του κενού του ιδιαίτερου πλέγματος πολιτικών σχέσεων που αναπτύσσει ο Καφαντάρης με το χώρο καταγωγής του, την Ευρυτανία, πώς διασυνδέεται και πώς λειτουργεί μέσα σ' αυτόν, της ιδιαίτερης μελέτης της στάσης του απέναντι στη δικτατορία της 4ης Αυγούστου, σε συνάρτηση τόσο με την αντίθεση που επέδειξε πάντα στην όποια δικτατορική εκτροπή όσο και με την ψήφο του, ψήφο κοινοβουλευτικού μανδύα, που έδωσε στην κυβέρνηση Μεταξά λίγο πριν τη δικτατορία, κενών για τα οποία ελπίζουμε ότι δώσαμε κάποια κεντρίσματα για ιδιαίτερη μελέτη και έρευνα. Δεν είχαμε άλλωστε τη φιλοδοξία να καλύψουμε το σύνολο των πραγμάτων· προσπαθήσαμε όμως συνειδητά να προσεγγίσουμε άλλη μία πολιτική προσωπικότητα, και μάλιστα μέσα στο χώρο γνωστής και κύριας αναφοράς της. Ελπίζουμε το υλικό που κατατέθηκε σ' αυτό το τριήμερο, αν δημοσιευθεί τόσο σύντομα όσο ανακοινώθηκε πριν ότι μπορεί να βγει, να αποτελέσει και κέντρισμα για παραπέρα ερευνητική δουλειά.

Σας ευχαριστώ.